

*Mr Milena Pavlović, asistent
Pravnog fakulteta u Novom Sadu*

SPECIFIČNE KARAKTERISTIKE UČINILACA I ŽRTAVA ZLOČINA MRŽNJE

Sažetak: *Postojanje specifičnosti koje karakterišu zločine mržnje, modernu formu socijalno neprihvatljivog ponašanja koje se preduzima prema pripadnicima određenih društvenih grupa, nužno uzrokuje potrebu da se izvrši analiza svih njihovih konstitutivnih elemenata. Značajna pažnja se, stoga, posvećuje učiniocima i žrtvama zločina mržnje, a poseban akcenat se stavlja na uočavanje onih obeležja koja se u odnosu na učinioce i žrtve drugih zločina javljaju kao posebna i atipična. Pored opisivanja i naglašavanja karakterističnih obeležja učinilaca zločina mržnje u odnosu na vinovnike drugih delikata, u članku se analiziraju i dalje kategorizuju učinioci spram kriterijuma stepena samostalnosti pri izvršenju dela. Pored toga, podvlače se specifična obeležja žrtava ovih akata i razjašnjavanju uzroci njihove naglašene vulnerabilnosti.*

Ključne reči: *zločini mržnje, netolerancija, rasizam*

Uvod

Savremena forma akata netolerancije prema pripadnicima određenih društvenih grupa, poznata pod nazivom zločini mržnje, iskazuje uočljive specifičnosti u pogledu pojedinih kriminoloških kategorija. Karakteristična obeležja ovih akata su upravo ono što ih izdvaja iz obilja kriminalnih pojava i čini interesantnim i važnim za proučavanje. Mnoga obeležja devijantnih akata se u slučaju zločina mržnje iskazuju na poseban način, pa se tako, na primer, može uočiti tendencija njiho-

vog adaptiranja različitim istorijskim prilikama, identifikovati njihov koren u prethodnim oblicima netolerantnog ponašanja, posmatrati širenje negativnih posledica na udaljene slojeve društva, pratiti internacionalizacija i povezivanje grupa istomišljenika i uočiti intenzivno korišćenje sredstava masovne komunikacije i interneta za prenošenje netolerantnih ideja.

Samo postojanje ovakvih specifičnosti nužno uzrokuje potrebu da se preispitaju i subjektivne kriminološke kategorije kao neizostavno prisutni elementi svakog zločina mržnje – njihovi učinioci i žrtve. Pri tome, osnovni cilj je da se utvrde karakteristike subjekata i objekata zločina mržnje, kako bi se moglo uvideti jesu li oni slični ili različiti od aktivnih i pasivnih aktera drugih zločina. Pored toga, bitno je razlučiti mogu li se u okviru ove dve kategorije načiniti dalje podkategorije i govore li one nešto o samoj prirodi i karakteristikama zločina mržnje. Smisao ovakve analize je, svakako, da doprinese formulisanju jasnih ideja o značaju zločina mržnje i konkretnim merama koje bi povodom ovih devijantnih pojava trebalo preduzeti na planu kriminalne i socijalne politike.

Specifične karakteristike učinilaca zločina mržnje

Uočavanje osnovnih karakteristika učinilaca pojedinih krivičnih dela, odnosno stvaranje profila koji objedinjava najčešće osobine koje poseduju učinioci tih dela, jedan je od najbitnijih i istovremeno najzahtevnijih zadataka kriminologije. Učinioci različitih vrsta krivičnih dela mogu posedovati određene biopsihičke i socijalne specifičnosti, što omogućava da se za pojedini delikt ili grupu dela konstruiše slika, odnosno profil učinioaca. Kriminologija je do sada u velikoj meri uspela da otkrije zajedničke crte učinilaca određenih delikata, te danas postoji jasna predstava o tome kakva je ličnost, na primer, serijskih ubica, terorista ili kompjuterskih delinkvenata.

Izvori saznanja o učiniocima zločina mržnje u savremenoj literaturi uglavnom potiču od malobrojnih i usko ograničenih komparativnih istraživanja. Rezultati istraživanja nisu uspeli da kreiraju potpuno jasan profil lica koje čini ova dela, odnosno da utvrde specifične karakteristike njegove ličnosti. Na putu potpunog razjašnjavanja ovog pitanja stoje mnogobrojne prepreke, a najveća se sastoji u tome što zločini mržnje obuhvataju veći broj međusobno različitih protivpravnih akata, pa se zbog toga i učinioci neminovno razlikuju. Zbog toga ne treba insistirati, a to u krajnjem slučaju nije ni moguće, na kreiranju sasvim „čiste“ slike učinioaca. Pojedine karakteristike koje su u istraživanjima jasno utvrđene treba pripisati

profilu, ali druge, koje se ne javljaju u većini slučajeva, ne treba po svaku cenu uključivati u profil. U suprotnom, može se lako upasti u zamku stereotipiziranja učinilaca i time ponoviti ista greška koju prave sami učinio- ci kada stereotipiziraju svoje žrtve.¹

U svakom slučaju, u analizi karakteristika učinilaca zločine mržnje, može se krenuti od danas potpuno nespornog stava, po kome postoje bit- ne razlike između, sa jedne strane, individualnih učinilaca, odnosno onih koji postupaju samostalno i sa druge strane, učinilaca koji delo čine usled uključenosti u, ili veze sa, određenim organizacijama koje inspirišu zloči- ne mržnje.

Individualni zločini mržnje

Prema široko prihvaćenoj tipologiji Levina i Mekdevita, zločini mr- žnje, koje oni dele na četiri tipa - zločine iz zabave, odbrambene, zločine iz misije i osvetničke, se međusobno razlikuju i u pogledu učinilaca.² Do tog zaključka, oni su došli na osnovu rezultata istraživanja sprovedenog u Bostonu (SAD), na osnovu kog su i sačinili pomenutu tipologiju.³ Nakon što su utvrdili razlike između izvršenih zločina mržnje u Bostonu, oni su pomenutu ideju dalje razradili i detaljno objasnili razlike između samih učinilaca.

Učinioci *zločina iz zabave* su najčešće mlađa lica (tinejdžeri ili mla- đı adolescenti), koja prethodno nisu dolazila u ozbiljan sukob sa zakonom i koja delo čine iz dosade, želje za samopotvrđivanjem, ili želje da budu priznati u društvu. Oni delo neretko čine u grupi osoba sličnog uzrasta, što im pruža sigurnost, jer u okviru grupe dolazi do „difuzije odgovornos- ti“.⁴ Međutim, njihove predrasude nisu isuviše jake, odnosno predstava o onome što čine nije najjasnija. Žrtve ovih dela su učinio- cima do tada naj- češće nepoznate, a sredstvo za izvršenje dela su uglavnom fizička sila ili

¹ Anderson, James F; Dyson, Laronstine; Brooks, Willie Jr, *Preventing Hate Crime and Profiling Hate Crime Offenders*, The Western Journal of Black Studies, tom 26, broj 3, 2002. godina, strana 143.

² Detaljnije o pomenutoj tipologiji, videti: Levin, Jack; McDevitt, Jack, *Hate Crimes Revisited: America's War on those who are Different*, Westview Press, septembar 2002. godine, strane 67-98. Iako je klasifikacija podrobno razrađena u ovoj knjizi, autori su je predstavili još 1993. godine u svom prethodnom delu *Hate Crimes: The Rising Tide of Bigotry and Bloodshed*, New York, Plenum, 1993. godina.

³ McDevitt, Jack; Levin Jack; Bennett, Susan, *Hate Crime Offenders: an Expanded Typology*, Journal of Social Issues, tom 58, broj 2, 2002. godina, strane 303-317.

⁴ Craig, Kellina M, *Examining Hate-Motivated Aggression: A Review of the Social Psychological Literature on Hate Crimes as a Distinct Form of Aggression*, Aggression and Violent Behavior, broj 7, 2002. godina, strana 88.

kamenice.⁵ Ova dela su najčešća, pa samim tim i ova kategorija učinilaca. To potvrđuju podaci iz drugog istraživanja, sprovedenog u Njujorku (SAD), koji pokazuju da je preko 50 posto učinilaca zločina mržnje u vreme izvršenja dela imalo⁶ manje od 19 godina, a od toga je čak 20 posto bilo mlađe od 16 godina.⁶

Sličnost između učinilaca zločina mržnje „iz zabave“ i učinilaca *odbrambenih zločina mržnje* je uglavnom u godinama i načinu izvršenja dela. Ipak, uzimajući u obzir da se učinioci ovakvih delikata osećaju ugroženo, njihove predrasude su dosta jače nego u prvom slučaju, a sa obzirom na to da delo čine da bi zaštitili sopstvenu teritoriju, prirodno je da svoje žrtve poznaju, makar samo površno. Takođe, ovi učinioci su najčešće prethodno imali kontakata sa policijom, zbog pretnji ili zastrašivanja drugih lica.⁷

Učinioci *zločina mržnje iz „misije“* se od ostalih najviše razlikuju po tome što gotovo nikada ne deluju u okviru grupe, već su uvek usamljeni. Oni izvršenje dela ne smatraju „hobijem“ ili rasonodom, već svojim poslom, odnosno karijerom.⁸ Standardno sredstvo za izvršenje dela mogu biti palice, pa čak i vatreno oružje, a učinioci se po načinu fanatičnog razmišljanja i usredsređenosti na ostvarivanje cilja ne razlikuju puno od terorista.⁹

Naknadno ustanovljenu kategoriju *zločina mržnje iz osвете* karakterišu donekle stariji učinioci, iako se i oni mogu smatrati mladićima. Delo se najčešće vrši u grupi, a sa obzirom na to da su ova dela obično reakcija na neki prethodno izvršen akt, predrasude vinovnika su na najvišem mogućem nivou. Učinioci uglavnom nemaju policijski dosije, iako same zločine najčešće karakteriše visok stepen nasilja.¹⁰

Levin i Mekdevit nude još jednu korisnu tipologiju koja ukazuje na razlike između više učinilaca jednog akta mržnje. Oni, naime, konstatuju da učinioci zločina mržnje u slučajevima u kojima deluju kao grupa, nemaju jednak stav i odnos prema delu i da bi to trebalo da se odrazi na njihovu krivičnu odgovornost. Oni razlikuju četiri tipa učesnika u aktu: vođu, saputnika, nevoljnog učesnika i heroja. *Vođa* osmišljava i organizuje akcije, on je idejni lider grupe, najčešće je stariji, inteligentniji ili obrazo-

⁵ McDevitt, Jack; Levin, Jack; Bennett, Susan, op. cit, strana 311.

⁶ Jacobs, James B, *Should Hate be a Crime?* The Public Interest, jesen 1993. godine, strana 12.

⁷ McDevitt, Jack; Levin, Jack; Bennett, Susan, op. cit, strana 311.

⁸ *Ibidem*, strana 309.

⁹ *Ibidem*, strana 311.

¹⁰ *Ibidem*, strana 311.

vaniji od ostalih članova. Njegovi motivi često nisu povezani sa predrasudama, on grupu čak može da koristi za ostvarivanje sopstvenih ciljeva, predstavljajući ih kao zajednički interes. *Saputnik* uglavnom potpuno voljno učestvuje u delu, ali nema inicijativu kao vođa. Saputnici su zapravo jezgro grupe, jer bez njih vođa ne bi mogao da ostvari plan. Oni su kao vojska koja radi po komandi. *Nevoljni učesnik* uglavnom ne odobrava delo koje grupa čini, ali nema snage ili načina da se tome suprotstavi. On je svestan nedozvoljenosti akta ili posledica koje on može prouzrokovati, ali iz straha za sopstvenu bezbednost ili reputaciju u grupi, ne čini ništa da bi delo sprečio ili zaustavio. Naposletku, *heroj* aktivno učestvuje u zaustavljanju dela. On se može umešati u pokušaju da spreči dovršenje akta ili obavestiti policiju o događaju. Autori navode da su to lica sa jakom savešću, koja su u velikoj meri neosetljiva na uticaje ostalih članova grupe.¹¹

Sa obzirom na to da su istraživanja koja analiziraju karakteristike učinilaca malobrojna, da se uglavnom odnose na jedan tip akata (rasistički ili homofobični napadi) i da uzorak najčešće nije velik, a da je područje na kome je istraživanje sprovedeno veoma usko, nije se došlo do nekih definitivnih zaključaka o karakteristikama učinilaca, koji bi bili takvi da se ne bi mogli dovesti u pitanje. Ipak, interesantno je da se u većini istraživanja javljaju određene konstante: dela se najčešće dešavaju na otvorenom prostoru (javnim mestima), učinioci i žrtve su nepoznati jedni drugima, a pri tom su učinioci najčešće mladi muškarci. U pogledu poslednje činjenice postoji jednoglasnost, naročito jer je poduprta rezultatima istraživanja.¹²

Smatra se da su mladi muškarci česti učinioci zločina mržnje jer se u njihovoj ličnosti sjedinjavaju uslovi za razvoj dve negativne osobine koje igraju ključnu ulogu u izvršenju akta mržnje: visok stepen predrasuda i sklonost ka nasilničkom ponašanju. Preduslovi za razvoj predrasuda su kod mladih vezani ne samo za njihovu dob, te usled toga i nemogućnost da kritički razmišljaju i objektivno procenjuju stvarnost, već i za činjenicu da su u tom periodu izuzetno sugestibilni, te na njihovo ponašanje mogu lako da utiču druga lica, posebno vršnjaci. Ukoliko pored toga postoje i određeni

¹¹ *Ibidem*, strana 314.

¹² Do ovih rezultata se došlo u više istraživanja. Videti na primer: Garofalo, J, *Racially Motivated Crimes in New York City*, u Lynch, MJ; Patterson, EB, (eds), *Race and Criminal Justice*, Harrow and Heston, New York, 1991. godina, strane 161-173 (preuzeto iz Green, Donald P; McFalls, Laurence H; Smith, Jennifer K, *Hate Crime: an Emergent Research Agenda*, Annual Review of Sociology, broj 27, 2001. godina, strana 493). Videti takode: Messner, Steven F; McHugh, Suzanne; Felson, Richard B, *Distinctive Characteristics of Assaults Motivated by Bias*, Criminology, tom 42, broj 3, 2004. godina, strana 602.

problemi u okviru porodice kao mikro socijalne sredine, mogućnosti da mladi svoj identitet počnu da grade u okviru grupe vršnjaka, sa kojima dele ista mišljenja, želje i stavove, a koji u velikom broju slučajeva odstupaju od društveno prihvatljivih, su izuzetno velike. Pored toga, sklonost ka agresivnom, odnosno nasilničkom ponašanju je veoma vezana za tinejdžerske ili rane adolescentske godine. Potreba za dokazivanjem i sticanjem „statusa“ u društvu može dovesti do toga da nasilje postane manir ponašanja i samo sebi svrha.¹³ Kada se radi o psihičkim karakteristikama ovih lica, uočava se da oni imaju problema u kontrolisanju sopstvene impulsivnosti, izraženu tendenciju da iz dosade vrše lakša krivična dela, zlostavljaju mlade od sebe, i da, uopšteno gledano, iskazuju probleme u ponašanju i samokontroli.¹⁴ Ostali potencijalni uzroci ovakvog antisocijalnog delovanja ukazuju na nizak nivo samopoštovanja, postojanje osećaja odbačenosti i nepoverenja prema drugima.

Značajno je pomenuti da ličnosti koje imaju i izražavaju predrasude prema drugima, u sebi objedinjavaju gotovo protivurečna lična obeležja. Psihološka ispitivanja ovakvih lica su pokazala da su ona sa jedne strane veoma moralna, striktna, disciplinovana i dosledna. Od spolja deluju kao osobe sa čvrstim stavovima i jasnim ciljevima. Oni su kategorični, teže „definitivnim“ odgovorima, zadržavaju se na proverenim, ustaljenim stvarima. Osobe sa predrasudama su zapravo autoritarne ličnosti, ali, sa druge strane, u sebi nose veliku nesigurnost i strah kako od sebe, tako i od drugih ljudi i socijalne sredine uopšte. Njihov ego je u stvari invalidan i poljuljan. Ovakve osobe su sklone dihotomizaciji – svrstavanju svega što ih okružuje u međusobno dijametralno suprotne kategorije (dobro-loše, crno-belo). Osim toga, oni veruju da nisu krivi ni za jedan problem koji imaju i da su za njihove neprilike odgovorni drugi ljudi.¹⁵

Još jedna opšteprihvaćena karakteristika učinilaca zločina mržnje je da biraju žrtve koje zapravo ne poznaju ili ih poznaju veoma površno, što inače nije karakteristično za kriminalitet uopšte. Navedeni podatak govori u prilog tvrdnje da su zločini mržnje izuzetno opasni, jer žrtve ne mogu da preduzmu uobičajene mere predostrožnosti kako bi se zaštitile. Tako je, na primer, istraživanje sprovedeno u Njujorku, pokazalo da se žrtva i

¹³ Steinberg, Annie; Brooks, Jane; Remtulla, Tariq, *Youth Hate Crimes: Identification, Prevention, and Intervention*, The American Journal of Psychiatry, tom 160, broj 5, 2003. godina, strane 983-984.

¹⁴ Beck, AT, *Prisoners of Hate: the Cognitive Basis of Anger, Hostility and Violence*, New York, HarperCollins, 1999. godina, prema Steinberg, Annie; Brooks, Jane; Remtulla, Tariq, op. cit, strana 984.

¹⁵ Allport, Gordon, *The Nature of Prejudice*, Perseus Books, Cambridge, Massachusetts, 1979. godina strane 395-408.

učinilac nisu poznavali u 90% slučajeva izvršenih zločina mržnje, dok je u pogledu ostalih krivičnih dela taj postotak iznosio 65%.¹⁶ Međutim, istraživanje koje je sprovedeno 2001. godine u Velikoj Britaniji, pokušalo je da proveri tačnost ove tvrdnje u slučaju lakših rasističkih i homofobičnih akata mržnje. Istraživanje je, za razliku od dotadašnjih ideja i stavova, jasno ukazalo da je u oko 80% slučajeva žrtva ipak znala učinioca. Međutim, ovi rezultati su dovedeni u pitanje kada je trebalo utvrditi stvaran stepen poznavanja učinilaca i žrtava. Naime, žrtve su u vrlo malom broju slučajeva učinioce lično poznavale i prethodno kontaktirale sa njima, znale ih po imenu ili nekim drugim karakteristikama. U velikoj većini slučajeva, žrtve su učinioce znale toliko površno, da se kontakt svodio na utisak da su ih već negde videle, da im se čini da žive ili rade u istom delu grada, da se voze istom linijom gradskog prevoza ili kupuju u istoj prodavnici. Zapravo, došlo se do zaključka da su žrtve preferirale da učinioce svrstaju u kategoriju poznatih, jer su morale da se opredele za dve potpuno polarizovane kategorije: poznat ili potpuno nepoznat. Drugim rečima, to što je žrtvama učinilac bio *poznat*, nije značilo da ga zaista *poznaju*. U svetlu ovih činjenica, istraživanjem se došlo do zaključka da „u poređenju sa drugim oblicima nasilnih akata izvršenih prema licu, zločini mržnje ukazuju na veći procenat izvršilaca koji su žrtvama stranci“.¹⁷

Organizovani zločini mržnje

Za razliku od karakteristika individualnih učinilaca zločina mržnje, koje nisu u potpunosti izdiferencirane, profil učinioaca zločina mržnje koji je pripadnik organizovane grupe koja inspiriše ili i sama vrši zločine uglavnom je poznat.¹⁸ Teško je reći koliko se ovakvi učinioци razlikuju od individualnih i da li pripadnost grupi zaista utiče na modalitet izvršenja dela, kao što se to smatra, jer podaci o individualnim učiniocima nisu jasni u tolikoj meri da bi se mogli smatrati nedvosmislenima. Ipak, na osnovu onoga što je poznato, mogu se povući određene paralele između ove dve vrste učinilaca.

¹⁶ Garofalo, J; Martin S. E, *Bias-Motivated Crimes: their Characteristics and the Law Enforcement Response*, Southern Illinois University, Center for the Study of Crime, Delinquency and Correction, Carbondale, prema Craig, Kellina M, op. cit, strana 98.

¹⁷ Mason, Gail, *Hate Crime and the Image of the Stranger*, British Journal of Criminology, broj 45, 2005. godina, strane 837-859.

¹⁸ Ovo je verovatno posledica činjenice da se individualni zločini mržnje proučavaju relativno kratko, dok se o organizovanim grupama koje propagiraju mržnju raspravlja znatno duže.

Najpre, treba ukazati na jedan, donekle iznenađujući podatak: od ukupnog broja učinilaca akata mržnje, samo je oko 5% njih u vreme izvršenja dela bilo član neke od organizacija koje se, više ili manje otvoreno, bave aktivnostima kojima se manifestuje netolerancija prema određenim društvenim grupama.¹⁹ Ovaj postotak može da čudi samo na prvi pogled, jer temeljnija analiza aktivnosti kojima se bave tzv. „grupe mržnje“ pokazuje da njihov primaran cilj nije da vrše akte mržnje, već da *raspiruju* mržnju i na taj način navedu druga lica da deluju na osnovu takvih emocija. Tako organizacija ostaje „čista“ i zadržava se na vršenju svoje osnovne misije, koja se sastoji u, kako one to često kažu, „edukaciji neobaveštenih“.

Ko su članovi „grupa mržnje“ i kakve su njihove karakteristike? Komparativna istraživanja izvršena u SAD i Nemačkoj, dve zemlje u kojima je aktivnost ovakvih organizacija najrasprostranjenija i najbolje organizovana, došla su do veoma sličnih zaključaka. Naime, u većini slučajeva se radi o socijalno izolovanim ljudima koji imaju veoma nizak nivo samopoštovanja, a članstvom u grupi žele da ostvare osećaj pripadnosti.²⁰ Podaci iz Nemačke pokazuju da je više od dve trećine učinilaca akata mržnje mlađe od 20 godina, dok 30% učinilaca u vreme izvršenja dela ima 16, odnosno 17 godina.²¹ Smatra se da su pripadnici ekstremnih desničarskih grupa u Nemačkoj uglavnom mladići starosti od 18 do 30 godina, koji su većinom zaposleni ili studenti. Njihova porodična situacija pokazuje da su živeli u sredini lišenoj roditeljske ljubavi, u autoritarnoj atmosferi, a neretko su bili žrtve ili svedoci porodičnog nasilja.²²

Istraživanja neonacističkih grupa u SAD potvrđuju ove nalaze. Članovi organizacija su sličnih godina kao u Nemačkoj (od 16 do 30). Radi se o deci iz nepotpunih porodica, u kojima je otac najčešće preminuo ili napustio porodicu. Prisutni su porodični problemi, alkoholizam, nasilje i zlostavljanje, kao i materijalni problemi. Istraživanje je došlo do sličnih rezultata u pogledu razloga zbog kojih su se mladići priključili organizovanim grupama – nedostatak roditeljske ljubavi i pažnje, gubitak roditel-

¹⁹ Steinberg, Annie; Brooks, Jane; Remtulla, Tariq, op. cit, strana 982. Slično i Levin, Jack; McDevitt, Jack, *op.cit*, strana 103.

²⁰ Anderson, James F; Dyson, Larostine; Brooks, Willie Jr, op. cit, strana 144.

²¹ Watts, Meredith W, *Aggressive Youth Cultures and Hate Crime: Skinheads and Xenophobic Youth in Germany*, American Behavioral Scientist, tom 45, broj 4, 2001. godina, strana 602. Autorka napominje da se navedeni podaci, iz 1996. godine, bitno razlikuju od onih koji potiču iz sedamdesetih godina, kada su lica mlađa od 20 godina učestvovala u aktima mržnje sa 40%.

²² Kelly, Robert J; Maghan, Jess, (eds), *Hate Crime: the Global Politics of Polarization*, Southern Illinois University Press, 1998. godina, strana 42.

lja, teška ekonomska situacija. Ove okolnosti rezultuju osećanjem straha, napuštenosti i izgubljenosti, kao i razvojem nihilističkog pogleda na svet. Grupa je ta koja im pruža zajednički identitet i osećaj pripadnosti.²³ U svakom slučaju, članovi ovih grupa po svojim karakteristikama podsećaju na članove drugih organizovanih devijantnih grupa, a slični su i razlozi zbog kojih pristupaju grupi: povezanost (rođačka, prijateljska) sa licima koja su već članovi organizacije, kao i lični problemi sa kojima se suočavaju – deprivacija, socijalna izolovanost, nemogućnost uspostavljanja kvalitetnih odnosa sa okolinom.²⁴

Opisane karakteristike članova „grupa mržnje“ se odnose na sledbenike, odnosno „vojnike“. Sasvim je drugačiji profil vođe, tj. lidera grupe. Vođa je inteligentan i obrazovan čovek, stariji od ostalih članova grupe. On poseduje svojevrstan šarm i harizmu, koji su mu, uz retoričke sposobnosti, potrebni da bi mogao da vrši uticaj na ostale članove. Smatra se da, za razliku od sledbenika, on ne funkcioniše instinktivno i nagonski, već racionalno i promišljeno. Ovo je neophodno kako bi mogao organizovati aktivnosti grupe – on je pre svega političar, te je za njega moć puno bitnija od ideje. Ciljevi lidera su obično materijalni, ali mogu biti i politički. Vođe su autoritarne ličnosti, manipulatori, koji nemaju poštovanja za druge, osim za one koji su hijerarhijski viši od njih.²⁵ Oni su u suštini demagozi, koji ljudima govore ono što oni žele da čuju (na primer, da je neko drugi odgovoran za probleme u društvu). Demagogijom koja se svodi na veličanje grupe zapravo povlađuju najnižim ljudskim instinktima – osećanjima nadmoći i superiornosti u odnosu na druge ljude. Može se primetiti da po karakteristikama, vođe organizovanih grupa veoma podsećaju na vođe terorističkih organizacija ili sekta, odnosno kultova.

²³ Ezekiel, Raphael S, *An Ethnographer Looks at Neo-Nazi and Klan Groups*, American Behavioral Scientist, tom 46, broj 1, 2002. godina, strane 57-59. Ovaj članak preispituje ranije stavove autora koji su nastali kao plod sedmogodišnjeg istraživanja tokom kog je autor provodio vreme sa pripadnicima neonacističkih grupa i ogranaka Ku Kluks Klana, pokušavajući da shvati njihov način razmišljanja i stavove. Sličan podatak iznosi i Blazak, Randy, *White Boys to Terrorist Men: Target Recruitment of Nazi Skinheads*, American Behavioral Scientist, tom 44, broj 6, februar 2001. godine, strane 982-1000, koji je takođe sproveo višegodišnje istraživanje zasnovano na neposrednim kontaktima sa nacističkim skinhedsima.

²⁴ O razlozima zašto pojedinci postaju članovi kultova, sekta i drugih sličnih organizacija, što se analogno može primeniti i na organizacije koje inspirišu mržnju, videti: Stark, Rodney; Bainbridge Sims, William, *Network of Faith: Interpersonal Bonds and Recruitment to Cults and Sects*, American Journal of Sociology, tom 85, broj 6, 1980. godina, strane 1376-1395.

²⁵ Ezekiel, Raphael S, op. cit, strane 56-57.

Veliki broj „grupa mržnje“ onemogućava da se detaljno objasne njihove karakteristike, način funkcionisanja i ciljevi. Organizacije su mnogobrojne i raznovrsne, u nekim slučajevima funkcionišu potpuno pod okriljem zakona, negde su tajne jer je njihovo delovanje zabranjeno,²⁶ a u nekim slučajevima se iza organizacija koje su formalno osnovane radi dozvoljenih ciljeva krije nedozvoljena, nelegalna delatnost. Ipak, ono što je zajedničko za sve organizacije i što omogućava da se one svrstaju u istu kategoriju je proklamovanje više vrednosti ili većeg istorijskog ili društvenog značaja jedne društvene grupe. Te organizacije, koje svoje delovanje zasnivaju na ideološkim stavovima, negiraju osnovne tekovine civilizovanog sveta koje se pogotovo ogledaju u načelima ravnopravnosti i jednakosti svih ljudi, bez obzira na njihove individualne ili grupne razlike. One se zapravo vraćaju na neke, najčešće biološki zasnovane, teze o supremaciji jedne rase ili naroda nad drugim. Bez obzira na to da li su osnove njihovog učenja stavovi Adolfa Hitlera o višim i nižim rasama, ili verovanje o različitom poreklu ljudi i tome sledstvenim razlikama među njima, sve ove organizacije kao osnovni cilj imaju negiranje vrednosti onih koji se od njih razlikuju.

Danas se najrasprostranjenijim i najuticajnijim organizovanim grupama koje promovišu rasnu nejednakost smatraju različiti ogranci neonacista, koji deluju širom sveta, kao i Ku Kluks Klan (KKK) čije je delovanje uglavnom ograničeno na teritoriju SAD.²⁷ Zajednička karakteristika pomenutih grupa je da proklamuju superiornost bele rase nad ostalim rasama. Ipak, iako su brojniji, bilo bi pogrešno smatrati da drugih rasista osim „belih“ nema. Na primer, u SAD postoje organizacije koje se smatraju „crnim rasistima“, kao što su „Nacija islama“ (*Nation of Islam*) i „Nova partija crnog pantera“ (*New Black Panther Party*). Kao i „beli“ rasisti, ove organizacije zastupaju potpuno iste stavove rasne segregacije i proklamuju ideju da su upravo oni „izabrani narod“, a ne Jevreji ili belci.²⁸ Interesantno je da se organizacije koje propovedaju nad-

²⁶ Takav je slučaj sa organizacijama u SAD. Naime, u skladu sa I amandmanom na Ustav SAD, garantovana je sloboda govora i zbog toga je u ovoj državi nemoguće kazniti nekog zbog toga što, na primer, ima rasističke stavove i što ih iznosi u javnosti. U kriminalnu zonu se u ovom slučaju ulazi tek ako se na osnovu ovih stavova preduzme aktivnost koja predstavlja krivično delo. U većini drugih zemalja već sam Ustav ne dozvoljava osnivanje ovakvih organizacija.

²⁷ Internacionalizacija rada ovih organizacija dovela je do toga da, na primer, ogranci KKK postoje i u pojedinim skandinavskim zemljama, iako one nemaju nikakve veze sa korenima nastanka ove grupe koji su prožeti i kroz njihove današnje stavove.

²⁸ Tako, „Nacija islama“, organizacija osnovana tridesetih godina XX veka u SAD, koja svoje delovanje uglavnom zasniva na religijskim stavovima islama, propoveda pode-

moć crne rase uglavnom ne smatraju toliko opasnim kao one koje se zalažu za nadmoć bele rase, a njihovo izučavanje nije ni približno zastupljeno u literaturi. Jedno od objašnjenja je da su upravo belci krivi za nastanak „crnih“ rasista koji su se pojavili kao reakcija na viševjekovni rasizam, ugnjetavanje i opresiju nad crncima.²⁹ Ipak, ovakve stavove je zaista teško opravdati, jer rasizam nije nešto što se može stepenovati i razlikovati. Ovakva stanovišta u svakom slučaju odstupaju od tendencija i proklamovanih ciljeva savremenog sveta u kome bi svi ljudi trebalo da budu ravnopravni. Oni to, međutim, za bele, crne i sve ostale rasiste, jednostavno nisu.

I „beli“ rasisti, kao i „crni“, svoju osnovnu ideju o supremaciji nad drugim rasama pravdaju tumačenjima o direktnom potomstvu od boga. Belci su božja kreacija, jer je i bog beo. „Obojeni“ (crnci, azijati, Indijanci) su nastali mešanjem čoveka sa životinjama, dok su Jevreji, koji predstavljaju glavne neprijatelje „belih“ rasista, prema njihovom mišljenju, najgora sorta, nastala iz spoja prve žene Eve i zmije, koja je Evi u raju ponudila jabuku i time je navela na greh. Oni su, stoga, direktni potomci Sotone. Opasnost drugih grupa je upravo rangirana u skladu sa njihovim poreklom – Jevreji su glavni neprijatelji jer ih je poreklo učinilo lukavim, gramzivim i zlim. Njihov osnovni cilj je da potčine svet i to čine podmićivanjem vlada i čitavih država. Crnci su manje opasni. Oni se ne smatraju dovoljno inteligentnim i sposobnim za bilo kakvu intelektualnu aktivnost i zapravo su sluge Jevreja. Zbog njihovog „životinjskog“ porekla, neretko se porede sa majmunima i uopšteno gledano pripisuju im se karakteristike lombrozijanskog tipa, odnosno zaostali stadijum evolutivnog razvoja. Za ove tvrdnje se čak nude i naučni dokazi: navodno manji stepen inteligencije, manje razvijen mozak, itd.³⁰ Nakon Jevreja i crnaca, slede druge rase, kojima se takođe pripisuju negativne karakteristike, a zatim homoseksualci i druge društvene grupe. Interesantno je da zbog navedenih stavova „beli“ rasisti zapravo sebe

lu SAD na dva dela, jedan koji bi trebao da pripadne crncima i drugi, koji bi trebao da bude ostavljen belcima. Ove ciljeve oni pravdaju nemogućnošću da pripadnici različitih rasa žive zajedno jer su nepovratno podeljeni još iz perioda ropstva. Takođe, oni smatraju da su zapravo crnci bili prvi ljudi na zemlji i da su od njih kreirane sve ostale rase. Iako u osnovi verska, ova organizacija se ipak smatra rasisističkom jer u pitanjima odnosa među rasama odstupa od tradicionalnih učenja muslimanske vere i zalaže se za potpuno odvajanje rasa i vera.

²⁹ Jacobs, James B; Potter, Kimberly A, *Hate Crimes: A Critical Perspective*, Crime and Justice, broj 22, 1997. godina, strana 25.

³⁰ Perry, Barbara, *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*, Routledge, 2001. godina, strana 147.

smatraju manjinom, odnosno ugroženim slojem. Oni tvrde da su u velikom broju država Jevreji uspjeli u svojoj nameri i da će beloj rasi ubrzo uslediti kraj, ukoliko se ništa ne preduzme.³¹ Inače, delovanje većine ovih organizacija se zasniva na određenim religijskim stavovima, koji se vešto prilagođavaju ideološkim potrebama. Religijska učenja se prekravaju i tumače na način koji može opravdati delovanje organizacije i učiniti ga racionalnim.

Jedna od danas najrasprostranjenijih belih „grupa mržnje“ su neonacisti, sa kojima se često, zbog sličnog delovanja i ideologije, dovode u vezu skinhedsi. Pošto se radi o grupama koje nisu jedinstvene, odnosno koje su podeljene na veliki broj ogranaka, veoma je teško dati uopšten pogled na njihovo funkcionisanje. Ove organizacije su, inače, u različitim oblicima organizovanja prisutne u celom svetu i dobro povezane.³² Skinhedsi su, osim toga, organizacija koja se odlikuje labavom strukturom, u kojoj je članstvo najčešće neformalno, ili se preklapa sa članstvom u nekoj drugoj, najčešće neonacističkoj organizaciji. Ipak, postoje elementi koji su zajednički za ove grupe, bez obzira na zemlju u kojoj deluju. Neonacisti, kao što je očigledno iz njihovog naziva, predstavljaju novi oblik nacizma u odnosu na onaj iz perioda II svetskog rata. Svoje ideje uglavnom crpe iz stavova Adolfa Hitlera, ali ne propagiraju iste metode za „čišćenje“ društva od ostalih rasa. Štaviše, oni negiraju obim, pa čak i samo postojanje holokausta nad Jevrejima i drugim narodima u II svetskom ratu, smatrajući ga nedokazanom istorijskom činjenicom. Suština ovog pokreta je otvoreno propagiranje antisemitizma, nacionalizma, homofobije, ksenofobije i rasne segregacije. Metodi za savremeno odvajanje rasa koje ove grupe predlažu su mnogobrojni: iseljavanje nepoželjnih, zatvaranje granica, segregacija u školama, gradovima i radnim mestima, praktično stvaranje rezervata, itd.³³

Ideje neonacista protkane su stavovima o nadmoći bele rase nad ostalim, o uspostavljanju rasne hijerarhije, o ispravnom i „uspravnom“ načinu života. Suprotno uobičajenom mišljenju, ideologija ovih grupa je nedevidijantno opredeljena kada se radi o svakodnevnom životu. Oni se zalažu za tradicionalno funkcionisanje društva, za rad, porodicu, re-

³¹ Blazak, Randy, op. cit, strane 991-993.

³² Ovih organizacija ima toliko, da ih je praktično nemoguće nabrojati. Voema iscrpan spisak „grupa mržnje“, sačinjen na 150 strana, dostupan je na <http://www.bcpl.net/~r-frankli/hatedir.pdf>.

³³ O ideji ovakvih grupa kako se SAD uspešno mogu podeliti, videti: Perry, Barbara, op. cit, strana 163. Ovakva podela ne znači samo odvajanje belaca od ostalih, već i odvajanje svih rasa jednih od drugih.

ligioznost i svakako nisu anarhisti, već poštuju državno ustrojstvo i pravne norme. Praktično, moglo bi se reći da stavovi ovih grupa nisu ništa drugačiji od stavova prosečnog čoveka, istina pomalo konzervativnog. Ono po čemu je neonacistička ideologija specifična, su stavovi o ljudima koji nisu bele rase. Oni se smatraju manje vrednim i nedostojnim zajedničkog života sa belcima. Ipak, za „rešavanje njihovog pitanja“ se ne predlažu drastične mere, već jednostavno zadržavanje na pozicijama koje im „pripadaju“ – loše plaćeni, fizički poslovi, kao i loši uslovi života.

Ono što je takođe karakteristično za pripadnike neonacističkog pokreta i što objašnjava ko sve mogu biti objekti njihovog izražavanja netolerancije (osim pripadnika drugih rasa, koji su im „prirodni neprijatelji“), je tradicionalno shvatanje sveta i načina na koji on funkcioniše. Prema njima, svet ne treba da bude puno drugačiji od onog iz vremena prvobitne zajednice, gde su muškarci jaki, snažni, sposobni ljudi, koji se brinu za porodicu i pribavljaju osnovna sredstva za život. Odlikuju se osobinama hrabrosti, beskompromisnosti, heteroseksualnosti, muževnosti i dominacije. Žene su nežne i bespomoćne, staraju se o kući i deci i to je njihov jedini zadatak. One zavise od fizičke snage muškarca i u svemu se pouzdaju u njega i njegove sposobnosti. U svakom slučaju, osnovna uloga ovako određenog muškarca i žene je nastavljanje ljudske, odnosno, bele vrste. Svi članovi društva koji odstupaju od ovako utvrđenih uloga mogu predstavljati potencijalne neprijatelje grupa mržnje – homoseksualno opredeljeni muškarci jer odstupaju od svoje prirodne muške uloge, a homoseksualno opredeljene žene jer negiraju potrebu za muškarcem. Zapravo i jedni i drugi su za neonaciste potpuno beskorisni u smislu produženja vrste. Takođe, neonacisti, iz sličnih razloga, na svoju listu neprijatelja svrstavaju i beskućnike, alkoholičare, narkomane, prostitutke, komuniste, anarhiste, levičare, borce za ljudska prava, imigrante, feministkinje, odnosno kako oni sami kažu „ljudski otpad“. Iz navedenih stavova proizlazi njihovo protivljenje abortusu i afirmativnoj akciji.³⁴

Ku Kluks Klan (KKK),³⁵ organizacija čije je delovanje uglavnom ograničeno na teritoriju SAD, predstavlja verovatno najstariju aktivnu rasističku organizaciju na svetu. KKK, koji neprekidno funkcioniše gotovo

³⁴ Presek stavova neonacističkih organizacija sačinjen je na osnovu njihovih programa. Neki od programa su dostupni i na sledećim veb-sajtovima: www.aryan-nations.org, www.stormfront.org, www.natall.com, www.bloodandhonor.com.

³⁵ Klan je ime dobio kombinacijom grčke reči „kiklos“ (κύκλος), koja označava krug i reči klan.

vek i po, veoma je interesantan za proučavanje, jer se prateći njegove uspone i padove tokom vremena, mogu uočiti i izdvojiti istorijski događaji koji predstavljaju direktan uzrok aktivnosti ove, a analogno i drugih sličnih grupa. Klan, koji je formiran 1866. godine na jugu SAD, neposredno nakon građanskog rata, je kao osnovni cilj imao okupljanje onih koji su bili nezadovoljni porazom snaga Konfederacije i posledicama koje je taj poraz imao, a ponajviše ukidanjem ropstva. Uplašeni za svoje tadašnje pozicije i u strahu od buduće ravnopravnosti sa crncima (iako ona nije nastupila sve do 60-ih godina idućeg veka), pripadnici Klana počinju da se protive uvođenju ekonomskih, političkih i drugih prava oslobođenih robova i da preduzimaju aktivnosti po kojima su i danas poznati. Međutim, Klan je ubrzo, zbog nepostojanja dobre organizacije i koordinisanih aktivnosti, gotovo potpuno nestao oko 1871. godine.

„Drugi“ Klan je nastao oko 1915. godine, ali ovaj put se usredsredio na nove neprijatelje: Jevreje, imigrante i katolike. Iz tog perioda potiču i prepoznatljivi beli kostimi sa kapuljačama i običaj spaljivanja krstova. Tada je Klan postao i bitan politički faktor, jer se njegove ideje i aktivnosti šire van prvobitnih, a članovi Klana postaju guverneri, senatori i sudije. Nakon nekoliko pogubnih afera u koje su bile uključene vođe Klana, njegov značaj je ponovo opao sredinom tridesetih godina HH veka. Nakon ovog perioda, Ku Kluks Klan više nikada nije bio jedinstvena organizacija, već je bio sačinjen od velikog broja frakcija. Većina aktivnosti tih frakcija bila je usmerena protiv pokušaja da se crnci izjednače u svojim građanskim pravima sa belcima, za vreme tzv. „ere građanskih prava“, odnosno pedesetih i šezdesetih godina HH veka.

Opadanje moći i aktivnosti Klana je evidentno i danas. Organizacija je razjedinjena na veliki broj ogranaka koji uglavnom nose ime Klana, kao što su *Knights of the Ku Klux Klan*, *National Knights of the Ku Klux Klan*, *United Knights of the Ku Klux Klan*, *Imperial Klans of America*. Ku Kluks Klan danas saraduje sa ostalim „grupama mržnje“, kao što su neonacisti i skinhedsi. Iako se često dovodi u pitanje koliki je značaj i popularnost organizacija tokom svoje duge istorije zaista imala, a koliko je utisak o tome kreiran na osnovu upečatljive slike pripadnika Klana u belom ogrtaču koja se često vidi u filmovima i knjigama, ipak se ne može negirati da je Klan u pojedinim periodima bio glavni nosilac netolerancije u Americi.³⁶

U vezi sa organizovanim grupama koje inspirišu zločine mržnje, treba ukazati na nekoliko njihovih savremenih karakteristika. Najpre, sa obzirom na to da gotovo zanemarljivo učestvuju u izvršenju akata

³⁶ Više o istorijatu i ideologiji Ku Kluks Klana videti u Kelly, Robert J; Maghan, Jess (eds), op. cit, strane 51-82.

mržnje, sasvim se logično postavlja pitanje zašto se označavaju kao opasne i zbog čega im se pridaje tolika pažnja? Iako članstvo ovih organizacija nije veliko, smatra se da imaju dosta simpatizera. Simpatizeri nisu ljudi koji će preduzimati zakonom zabranjena dela, ali vrlo je verovatno da će čitati pamflete, literaturu ili makar tiho podržavati aktivnosti ovih grupa.³⁷ Osim toga, individualni učinioci akata mržnje mogu za svoje ideje naći podršku u stavovima i idejama organizovanih grupa, iako nisu njihovi članovi. To se naročito odnosi na mlade, koje je lako impresionirati ideologijom i simbolima moći.³⁸ Obaveštavanje „neobaveštenih“ i širenje ideje o ugroženosti jedne rase ili nacije je zapravo glavni cilj „grupa mržnje“. One su svesne da samostalno, na individualnoj bazi ne mogu puno toga da učine i zato koriste sredstva masovne komunikacije (filmove, muziku, internet) da bi svoju ideju što je moguće više raširili.

Kako bi privukli nove poklonike, članovi „grupa mržnje“ koriste moderan izgled i način izražavanja. Oni su svoj govor učinili skoro potpuno politički korektnim i izbegavaju jezičke formulacije koje su suviše grube i koje bi mogle odbiti potencijalne simpatizere. Gotovo ni jedna grupa neće otvoreno reći da „mrzi crnce“ (ili belce, ili bilo koju drugu rasu) ili da treba „uništiti Jevreje“. Ove grupe ne koriste više takve izraze. Umesto mržnje prema drugoj rasi oni potenciraju ljubav prema svojoj, umesto eliminacije drugih, oni se zalažu za uzdizanje sopstvene.³⁹ Oni druge ne žele da likvidiraju ili fizički eliminišu, što su bile namere i ideje njihovih prethodnika, već samo da ih odstrane iz svakodnevnog života – ulica, škola, radnih mesta, odnosno da ih uklone iz sopstvenog vidokruga. Čak je i način oblačenja lidera i članova ovih grupa pretrpeo izmene – bele kapuljače i obrijane glave zamenjene su odelima i kravatama.⁴⁰ Članovi organizacija su neretko visoko obrazovani, a pojedini su se čak upustili i u političke vode.⁴¹ Naizgled, unutar „grupa mržnje“ netolerancija prema drugima ne postoji, međutim, ona je prisutna, ali dobro sakrivena iza fraza kojima se proklamuje poštovanje, uvažavanje i ljubav prema sopstvenoj grupi. Grubih fraza i pretnji više nema, jer savremeni svet ovakve reči ne prepoznaje i ne prihvata.

³⁷ Blazak, Randy, op. cit, strana 983.

³⁸ Levin, Jack; McDevitt, Jack, op. cit, strana 103.

³⁹ Jacobs, James B; Potter, Kimberly A, op.cit, strana 21.

⁴⁰ Levin, Jack; McDevitt, Jack, op. cit, strana 105.

⁴¹ Dejvid Djuk (*David Duke*), bivši „veliki čarobnjak“ (*Grand Wizard* – jedna od hijerarhijski najviših titula u Ku Kluku Klanu), Klana u Luizijani (SAD) bio je kandidat Populističke partije za predsednika SAD.

Grupe mržnje se, pored umerene semantike, dobro koriste informatičkom tehnologijom i masovnim medijima. Ono što danas predstavlja jedno od najmoćnijih sredstava za regrutovanje istomišljenika je internet. Rasistička propaganda, koja je uspešno korišćena u II svetskom ratu, osnovni je način kojim supremacijske organizacije i danas utiču na ljude, samo u modernom obliku. Gotovo da ne postoji sredstvo koje organizovane grupe trenutno ne koriste kako bi doprle do potencijalnih članova: letci, radio, televizija, novine, časopisi, video igre, bilbordi, poster, reklame, video spotovi, javni skupovi, konferencije. Ipak, po značaju, ništa od ovoga ne može da se uporedi sa korišćenjem interneta, jer su informacije koje se mogu naći na svetskoj mreži u istom obliku dostupne izuzetno velikom broju ljudi, uključujući čak i decu. Danas je moguće podržati i učlaniti se u većinu organizacija putem interneta. Usled pravne neregulisanosti i iz tehničkih razloga, cenzura na internetu je neostvariva, za razliku od mogućnosti kontrole televizije ili štampanih medija.

Prvim slučajem korišćenja kompjutera u svrhe širenja supremacijskih ideja, smatra se sistem za prijem informacija nacističkog sadržaja, koji je još 1983. godine osnovao Džordž Dic (*George Dietz*) u američkoj državi Virđžiniji.⁴² Ovaj sistem je omogućavao zainteresovanim licima da primaju i šalju poruke u kojima su se uglavnom veličali postupci nacista u II svetskom ratu. Iako se sa tehničkog aspekta u današnje vreme ovaj sistem komunikacije može smatrati primitivnim, on je otvorio put daljoj zloupotrebi kompjutera kao sredstva za širenje rasističkih i drugih ideja. Više od deceniju kasnije, 1995. godine, pojavila se prva internet stranica jedne „grupe mržnje“, tzv. *Stormfront*-a.⁴³ Prema nekim procenama, trenutno postoji od 350 do 400 internet stranica koje su vezane za neku od „grupa mržnje“.⁴⁴ Takve internet stranice predstavljaju osnovni izvor saznanja o idejama i radu pojedinih organizacija, a danas bi se o njima znalo neuporedivo manje da ne postoji mogućnost korišćenja kompjutera u svrhu istraživanja. Pregledom sadržaja tih stranica, može se uočiti da se velika pažnja poklanja načinu obraćanja korisnicima. Izbegavaju se grube formulacije i pozivi na nasilje, pa je ponekad teško utvrditi da li se u konkretnom slučaju organizacija može smatrati rasističkom. Većina stranica čak ima i posebne delove za žene i decu. U svakom slučaju, organizacija

⁴² Levin, Brian, *Cyberhate, a Legal and Historical Analysis of Extremists' Use of Computer Networks in America*, American Behavioral Scientist, tom 45, broj 6, 2002. godina, strana 960.

⁴³ *Ibidem*, strana 966.

⁴⁴ *Ibidem*, strana 968. Ranije pomenuta lista „grupa mržnje“ sadrži i njihove veb-adrese.

na ovaj način može u velikoj meri da kontroliše svoj imidž u javnosti.⁴⁵ Analize internet stranica međusobno različitih, pa čak i sukobljenih organizacija, pokazale su da one većinom koriste istu retoriku.⁴⁶ Sve se pozivaju na načela pravde, morala i iskrenosti, kao i apsolutnu naučnu verifikovanost i istorijsku potkrepljenost svojih stavova. Svaka organizacija naglašava da je rasa, vera ili nacija kojoj je ona naklonjena zapravo ugrožena, iako to nije božja želja jer je bog baš tu naciju odabrao da vodi ostale. Takođe, sve organizacije se zalažu za to da se sadašnji svet i način na koji on trenutno funkcioniše izmeni (na manje-više radikalnan način), kako bi se uspostavio „pravilan“ poredak stvari u kome bi svaka grupa imala svoje, više ili niže hijerarhijsko mesto.

Specifične karakteristike žrtava zločina mržnje

Kada se analiziraju razlozi velikog interesovanja za zločine kojima se manifestuje netolerancija, dolazi se do zaključka da je ono značajnim delom uslovljeno navodno visokom ugroženošću žrtava zločina mržnje i težim posledicama koje one trpe u odnosu na žrtve „običnih“ krivičnih dela.⁴⁷ Čak su i distinktivna obeležja zločina mržnje uglavnom zasnovana na problemima vezanim za žrtve. Tako se visoka „tamna brojka“ pravda neprijavlivanjem dela od strane žrtava, koje može biti uzrokovano strahom od odmazde, strahom od sekundarne viktimizacije ili neznanjem da je delo u pitanju zapravo krivično delo. Pored toga, žrtve su „bezlične“, kao individue su nebitne, a izabrane su samo zato jer pripadaju određenoj društvenoj grupi koju personifikuju („zločini poruke“). Naposletku, smatra se da ovi delikti nemaju samo neposrednu, već i posredne žrtve, u vidu porodice ili društvene zajednice žrtve, pa čak mogu proizvesti posledice po društvo u celini.⁴⁸

⁴⁵ Weatherby, Georgie Ann; Scoggins, Brian, *A Content Analysis of Persuasion Techniques Used on White Supremacist Websites*, Journal of Hate Studies, tom 4, broj 9, 2005-2006. godina, strana 13.

⁴⁶ Videti: Duffy, Margaret E, *Web of Hate: A Fantasy Theme Analysis of the Rhetorical Vision of Hate Groups Online*, Journal of Communication Inquiry, tom 27, broj 3, 2003. godina, strane 295-298.

⁴⁷ Gellman, Susan, *Sticks and Stones Can Put you in Jail, but Can Words Increase your Sentence? Constitutional and Policy Dilemmas of Ethnic Intimidation Laws*, UCLA Law Review, tom 39, 1991-1992. godina, strana 340. Za argumente koji govore u prilog ovog stava videti Robinson, Paul H, *Hate Crimes: Crimes of Motive, Character, or Group Terror*, Annual Survey of American Law, 1992-1993. godina, strana 614.

⁴⁸ Vrhovni sud SAD je u obrazloženju jedne od najbitnijih odluka u pogledu mogućnosti kažnjavanja određenih oblika mržnje (*Wisconsin v. Mitchell*), primetio da „postoji veća verovatnoća da (zločini mržnje) isprovociraju zločine iz odmazde, prouzrokuju

Argumenti koji govore u prilog toga da su zločini mržnje teži od običnih zločina koji nisu motivisani mržnjom, uglavnom su vezani za psihičke i socijalne posledice dela po žrtvu. Naime, bez obzira na to što žrtva svakog protivpravnog dela trpi određene posledice, žrtve ovih dela navodno trpe teže i dugotrajnije posledice, koje su vezane za prirodu i specifičnost delikta. Pored reperkusija koje delo redovno ima na žrtve, kao što su postdeliktna osećanja straha, besa, agresije, povlačenja, depresije, uznemirenosti, panike, samookrivljavanja, želje za osvetom, zločini mržnje izazivaju i jednu atipičnu reakciju, koja se u suštini svodi na preispitivanje i sledstveno tome negiranje vrednosti sopstvenog identiteta – odnosno karakteristike koja je i dovela do toga da postanu objekti krivičnog dela. Pošto tu karakteristiku, na primer, rasu, boju kože, pol, uglavnom ne mogu da promene, žrtve postaju svesne da samim tim ne mogu da spreče da se delo ponovi, te počinju da se samookrivljavaju („da nisam homoseksualac/žena/Indijac/katolik, ovo mi se nikada ne bi dogodilo“). Sledstveno tome, stepen njihovog samopoštovanja i sigurnosti u sebe počinje da slabi.

Ipak, smatra se da proces postepenog slabljenja samopoštovanja i negiranja sopstvenog identiteta, umnogome zavisi od stava žrtve prema sebi i svom identitetu koji je postojao pre izvršenja dela.⁴⁹ Ukoliko je žrtva dela već pre njegovog izvršenja bila nesigurna u sebe i preispitivala vrednost grupe kojoj pripada, odnosno sumnjala u to da pripadnost određenoj grupi ima potencijal da joj donese išta dobro, postoji veća verovatnoća da takva osoba, nakon izvršenja dela, postane nesigurna u sebe i društvenu grupu kojoj pripada. Štaviše, potrebno je da osoba bude veoma stabilna i samouverena kako se ovo ne bi dogodilo. Na primer, ako žrtva i inače nema izraženu religijsku svest, niti izgrađenu naviku da upražnjava verske obrede ili posećuje verske objekte, sasvim je očekivano da ona posle izvršenog delikta počne da sumnja u dobrobit koju joj donosi religija. Suprotno tome, aktivni i iskreni vernik može čak postati sigurniji u ispravnost učenja svoje religije i istrajniji u njenom poštovanju, pa možda osećati i određeni po-

specifične emocionalne teškoće za žrtve i dovedu do nemira u zajednici“. Videti u Crocker, Lawrence, *Hate Crime Statutes: Just? Constitutional? Wise?*, Annual Survey of American Law, 1992-1993. godina, strana 486.

⁴⁹ Dunbar, Edward, *Counseling Practices to Ameliorate the Effects of Discrimination and Hate Events: Toward a Systematic Approach to Assessment and Intervention*, The Counseling Psychologist, tom 29, broj 2, 2001. godina, strana 291. Slično i Boeckmann, Robert J; Turpin-Petrosino, Carolyn, *Understanding the Harm of Hate Crime*, Journal of Social Issues, tom 58, broj 2, 2002. godina, strana 222.

nos i prkos zbog toga što je upravo on prošao kroz patnju koju mu je delo pričinilo.⁵⁰

Prisustvo socijalnih i psihičkih posledica dela je nedvosmisleno utvrđeno u sprovedenim istraživanjima. Tako je jedno istraživanje pokazalo da su žrtve zločina mržnje u odnosu na žrtve „običnih“ dela nervoznije, da češće gube prijatelje, imaju više problema sa spavanjem ili koncentracijom, doživljavaju veće interpersonalne probleme i gaje intenzivnija osećanja besa.⁵¹ Iako su, prema drugom istraživanju, rezultati koji se odnose na *ponašanje* žrtava nakon dela slični i u slučaju žrtava zločina mržnje i žrtava drugih dela,⁵² postoje velike razlike u psihičkim posledicama. Žrtve zločina mržnje trpe intenzivnija negativna psihička stanja, koja kod njih duže i traju.⁵³ Ukratko, ovo istraživanje je, slično kao i prethodno, došlo do rezultata koji pokazuju da su žrtve akata mržnje nervoznije, de-

⁵⁰ Gordon Olport je, baveći se problemom predrasuda, uočio najtipičnije načine na koje se pripadnici manjina suočavaju sa postupcima društvene marginalizacije. Radi se o mehanizmima odbrane sebe i svoje ličnosti, tzv. „odbrani ega“, pri čemu od individualnih karakteristika zavisi koji će mehanizmi biti primenjeni u konkretnom slučaju. On je sve tipove reakcija na marginalizaciju podelio u dve grupe: ekstrapunitivne (otvorene, aktivne, agresivne) i intropunitivne (zatvorene, pasivne, mirne). U prvu grupu reakcija spadaju opsesivna zabrinutost i strah za sopstvenu bezbednost, lukavost i prevarno ponašanje prema pripadnicima većinske grupe, ojačavanje intragrupnih veza i odnosa, odnosno stvaranje jakih, etnocentričnih grupa, ispoljavanje agresije prema dominantnoj grupi, pojačavanje sopstvenih napora za uspehom. U drugu grupu reakcija spadaju negiranje pripadnosti sopstvenoj grupi, povlačenje i pasivnost, ismevanje sebe i sopstvene grupe, identifikacija sa većinskom grupom i „samo-mržnja“, agresija prema sopstvenoj grupi, razvijanje osećanja sažaljenja prema ostalim marginalizovanim grupama, težnja ka ostvarivanju simboličkog statusa (materijalnog, seksualnog), neurotično ponašanje kao rezultat unutrašnjih konflikata. Ova analiza je bitna jer doprinosi shvatanju da pripadnici manjina kao najčešće žrtve zločina mržnje trpe više od drugih žrtava krivičnih dela jer su i inače u teškom društvenom položaju. Allport, Gordon W, op. cit, strane 142-162.

⁵¹ Ehrlich, H.J; Larcom, B.E.K; Purvis, R.D, *The Traumatic Effects of Ethnoviolence*, Prejudice Institute, Center for the Applied Study of Ethnoviolence, Towson, 1994, prema McDevitt, Jack; Balboni, Jennifer; Garcia, Luis; Gu, Joann, *Consequences for Victims: a Comparison of Bias and non-Bias Motivated Assaults*, American Behavioral Scientist, tom 45, broj 4, 2001. godina, strana 700.

⁵² Istraživanje je sprovedeno u Bostonu, na uzorku od 136 lica. Žrtve obe vrste delikata su u velikom procentu (oko 77 %) počele da obraćaju pažnju na to gde se kreću. Manji procenat lica, ali takođe sličan za obe vrste žrtva, je posle delikta pokušavao da bude manje uočljiv (oko 37%). McDevitt, Jack; Balboni, Jennifer; Garcia, Luis; Gu, Joann, op. cit, strana 708.

⁵³ Do ovog zaključka se došlo u drugom istraživanju. Žrtvama zločina mržnje u proseku treba oko 5 godina da prestanu da osećaju posledice dela, dok žrtve ostalih dela posledice osećaju oko 2 godine. Herek, G. M; Cogan, J; Gillis, R.J, *The Impact of Hate Crime Victimization*, prema Levin, Brian, *Hate Crimes: Worse by Definition*, Journal of Contemporary Criminal Justice, tom 15, broj 1, februar 1999. godine, strana 17.

presivnije, imaju više problema sa koncentracijom, više razmišljaju o incidentu kada to ne žele i češće gube životni impuls od žrtava „običnih“ dela. Takođe, ove žrtve se u puno većem procentu osećaju nesigurno nakon napada i mnogo veći broj njih je u strahu od ponovljene viktimizacije. Polovina žrtava akata mržnje je posle delikta izgubila posao (u odnosu na 37% „običnih“ žrtava), a sličan je odnos i u pogledu nastupelih zdravstvenih problema (48% prema 32%).⁵⁴ Pored toga, ima osnova da se veruje da žrtve ovih dela u velikom broju pate od posledica posttraumatskog stresnog poremećaja.⁵⁵ Naposletku, bez poređenja sa žrtvama „običnih“ zločina, utvrđeno je da među žrtvama zločina mržnje uglavnom preovlađuje osećanje besa, straha od ponovljene viktimizacije, a naročito straha da će biti povređeni članovi njihovih porodica.⁵⁶ U svakom slučaju, drugačiji efekti viktimizacije se pripisuju karakteristikama žrtava koje su obično pripadnici manjina i koje negativno iskustvo može dodatno uveriti u marginalizovani položaj njihove grupe u određenom socijalnom kontekstu i podsetiti na ranija negativna iskustva (ukoliko ona postoje) u istorijskoj perspektivi.⁵⁷

Zaključak

Značajne razlike, posebno u pogledu karakteristika učinilaca, javljaju se između zločina mržnje kao individualnog akta i akta organizovane grupe. Individualni zločini mržnje se čine iz razonode, straha za sebe i sopstvenu grupu, fanatičnih, gotovo paranoičnih razloga, kao i zbog odmazde za učinjeni zločin. Za razliku od većine drugih delikata, učinioци uglavnom ne poznaju žrtve, odnosno sa njima pre izvršenja dela nisu

⁵⁴ McDevitt, Jack; Balboni, Jennifer; Garcia, Luis; Gu, Joann, op. cit, strana 709-710.

⁵⁵ Root, M.P.P, *Understanding Insidious Racism as a Relevant Context in Diagnosis and Treatment*, prema Dunbar, Edward, op. cit, strana 283.

⁵⁶ Istraživanje je izvršeno na teritoriji više gradova SAD, na uzorku od 59 lica. Barnes, Arnold; Ephross, Paul H, *The Impact of Hate Violence on Victims: Emotional and Behavioral Responses to Attacks*, Social Work, tom 39, broj 3, 1994. godina, strana 250.

⁵⁷ Slično i Crocker, Lawrence, op. cit, strane 492-493, kao i Simons, Kenneth W, *On Equality, Bias Crimes and Just Deserts*, Journal of Criminal Law and Criminology, tom 91, broj 1, 2000-2001. godina, strane 241-242. Tako je, na primer, jedno istraživanje pokazalo da crnci i belci različito percipiraju i reaguju na zločine mržnje. Ispitanicima u tom istraživanju je bio prikazan kratak film koji je oslikavao nasilan zločin mržnje. Iako su i crnci i belci pokazali jednak stepen uznemirenosti i nelagodnosti, crnci su iskazali više želje za osvetom i u većem procentu od belaca saopštili da ne bi bilo neočekivano da se i sami nađu u istoj životnoj situaciji. Videti u Craig, Kellina M, *Retaliation, Fear or Rage: an Investigation of African American and White Reactions to Racist Hate Crimes*, Journal of Interpersonal Violence, tom 14, broj 2, februar 1999. godine, strane 138-151.

imali kontakta ili su oni bili veoma slabi. Radi se uglavnom o mlađim licima, u velikom broju slučajeva gotovo deci, koja imaju iskrivljene stavove o društvenoj stvarnosti i neretko psihopatske crte ličnosti. Ipak, oni inače nisu delinkventno opredeljeni, odnosno zločin mržnje predstavlja izolovan protivpravni akt u njihovom životu. Specifične karakteristike poseduju učinioci koji su članovi organizovanih „grupa mržnje“. To su najčešće izuzetno mlada lica, socijalno deprivirana, sa prisutnim ličnim i porodičnim problemima. Članstvom u grupi žele da izgrade identitet i povrate narušeno samopouzdanje. Sa druge strane, vođe grupa su većinom obrazovani i inteligentni ljudi koji postupaju promišljeno i proračunato, a organizaciju koriste za ostvarivanje svojih ličnih, materijalnih ili političkih ciljeva. Zajedničke karakteristike organizacija u čijem delovanju ova lica učestvuju su insistiranje na naučnoj zasnovanosti stavova o nadmoći grupe kojoj pripadaju nad drugim grupama, ukazivanje na njenu trenutnu i istorijsku obespravljenost, zalaganje za očuvanje tradicionalnih vrednosti i pridobijanje istomišljenika sredstvima masovne komunikacije.

Specifične karakteristike se ne javljaju samo kod učinilaca, već i kod žrtava zločina mržnje. One trpe teže i intenzivnije posledice od žrtava drugih krivičnih dela. Pored posledica koje delo inače proizvodi, ova lica počinju da preispituju svoj identitet koji je uslovio viktimizaciju. To dovodi do osećanja straha usled čega se dela retko prijavljuju, što doprinosi njihovoj „nevidljivosti“ u društvu i nepostojanju svesti o potrebi reagovanja na njihove manifestacije.

Svojstva učinilaca i žrtava zločina mržnje bi se, iz navedenih razloga, mogla označiti kao karakteristična, pri čemu se učinioci mogu dalje deliti u podkategorije u skladu sa time da li su delo izvršili kao pojedinci ili pripadnici organizovane grupe. Mogućnosti za alternativne klasifikacije takođe postoje, pri čemu bi, u daljim razmatranjima ovog fenomena, posebno trebalo pokloniti pažnju doprinosu, odnosno ulozi pojedinih učinilaca kada deluju u okviru grupe. Ove činjenice bi morale imati odraza ne samo na kaznenu politiku, već i na osmišljavanje preventivnih mera za sprečavanje razvoja netolerantnih stavova u društvu. Osim toga, dokazani negativni efekti delikata na žrtve bi morali opredeliti reakciju države i društva u pravcu efikasnijeg suzbijanja ovakvih akata i smislenijeg, svrsishodnijeg sankcionisanja njihovih učinilaca.

*Milena Pavlović, LL.M., Assistant
Novi Sad School of Law*

Specific Characteristics of Perpetrators and Victims of Hate Crimes

Abstract

The existence of specificities which characterize hate crimes, a modern form of socially unacceptable behaviour which is perpetrated against members of certain social groups, necessarily causes the need to analyze all their constitutive elements. A particular attention is, therefore, paid to perpetrators and victims of hate crimes, and a special accent is put on examining those characteristics which can, in relation to offenders and victims of other crimes, be considered as special and atypical. Apart from describing and accenting specificities of perpetrators of hate crimes in relation to perpetrators of other crimes, the article examines and further categorizes offenders according to the criterion of the level of independence when committing the crime. Also, specificities of victims of these acts are underlined and the causes of their accentuated vulnerability are explained.

Keywords: Hate crimes, intolerance, racism